

UN FRAGMENT DE STELĂ FUNERARĂ DE LA TIBISCUM

*Mariana Balaci Crînguș**

* Universitatea de Vest din Timișoara; marianacringus@yahoo.com

Abstract. Embedded in the wall of the manor from Jupa-Tibiscum a fragment of an Roman aniconic funerary stele was located, the funerary piece is most interesting due to an particular décor somehow unusual to Roman Dacia and probably being inspired from workshops across the Danube. The stele was belonging from the nearby Roman settlement (ancient Tibiscum) necropolis and was used as building material.

Keywords: sculpture, funerary stele, stonemason's workshop, acroterium, aniconic.

Tibiscum era cel mai important oraș din sud-vestul Daciei Romane și reprezintă pentru provincia nord-dunăreană unul dintre cele mai cunoscute puncte din perspectivă militară, civilă sau comercială. Cercetările efectuate pe malul drept al râului Timiș au dus, după părerea lui Adrian Ardeț, la identificarea unei alte fortificații, astfel la Tibiscum avem o fortificație pe malul stâng și o alta pe malul drept al râului Timiș¹. După cum se știe, la Tibiscum se cunosc mai multe fortificații de pământ și din piatră ridicate succesiv pentru a adăposti un număr destul de important de soldați, cca. 2000, din trupele auxiliare.

Pe lângă aspectul militar trebuie să amintim și prezența așezărilor vicane care s-au conturat în apropierea castrului, în partea sa de nord-est, iar pe malul drept al râului Timiș se cunoaște existența unei alte așezări civile pe care probabil trebuie să o punem în legătură cu atestarea lui *municipium Tibiscense*.

Din cercetările arheologice realizate în arealul locuirii civile de pe malul stâng al Timișului au rezultat mai multe faze². Avem astfel o fază cu construcții de lemn, urmată între anii 158-167 de construcții din piatră care au cunoscut apoi un incendiu puternic. După acest incendiu clădirile vor fi refăcute în piatră.

Pe malul drept al râului Timiș, la aproximativ 200 de metri au fost identificate construcții civile din piatră care țin de o altă așezare civilă.

Până la ridicarea sa la rangul de *municipium*, Tibiscum s-a aflat din punct de vedere administrativ sub jurisdicția Ulpiei Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa.

Perioada reprezentată de dinastia Severilor a însemnat și pentru Tibiscum, ca pentru întreaga provincie, o perioadă de dezvoltare economică. Acest lucru este susținut și de inscripțiile onorifice descoperite aici și ridicate pentru membrii familiei imperiale. De asemenea această perioadă reprezintă momentul în care Tibiscum

¹ Ardeț-Ardeț, 2004.

² Benea-Crînguș, 2001-2002, p. 181-192.

va primi titlul de *municipium Tibiscense*. Acest titlu i-a fost acordat probabil de către împăratul Caracalla cu ocazia vizitei sale în Dacia.

În urma săpăturilor arheologice efectuate la Tibiscum au fost descoperite monumente din piatră care se găsesc în anumite stadii de lucru, amintim aici un altar anepigrafic realizat din calcar, având câmpul inscripției de $0,76 \times 0,45$ m. Altarul este finisat, simplu, fără nicio reprezentare, dar dispune de o profilatură bogată și corect executată³; tot în urma cercetărilor arheologice desfășurate la Tibiscum s-a descoperit un leu funerar care în timpul execuției s-a fisurat și astfel lapicidul a renunțat la acest coronament⁴. La acest bloc de calcar a fost începută prelucrarea capului leului, coronamentul fiind conceput pentru doi lei funerarari. Leul dispune de o coamă scurtă, cu şuvițe cârlionțate și un bot proeminent. Se poate observa doar un singur ochi care este dispus aproape lateral. Sub bărbie sunt redatăe labelle din față ale animalului cu patru gheare fiecare. Acestea sunt dovezi clare care alături de identificarea unor elemente de ornamentație și de maniera de execuție susțin faptul că la Tibiscum lapicidii executau la comandă diferite tipuri de monumente, indiferent de caracterul acestora.

Stela pe care ne-am propus să o prezentăm și să o analizăm se află zidită în peretele conacului Capra din Jupa. Acest conac a fost ridicat în 1795 de către proprietarul Alexandru Capra de Jupa. Până acum un an ea era destul de prost păstrată, condițiile meteo făcând ca imaginea care fusese odată sculptată să se distingă destul de greu. În prezent conacul din Jupa a intrat în restaurare și cu această ocazie și monumentul care ne interesează a fost curățat și imaginea este mult mai vizibilă. Stela funerară rămâne în continuare prinsă în zidul conacului.

Această stelă este una care poate fi inclusă în categoria stelelor funerare arhitectonice, aniconică, singura de acest fel dintre toate stelele aniconice din sud-vestul Daciei, cu frontonul triunghiular liber și cu acrotiere de o parte și de cealaltă a acestuia. Ca și material în realizarea ei s-a folosit un calcar alb-gălbui, piatră din care s-au realizat la Tibiscum și alte monumente și mai ales piese arhitecturale care au împodobit diferitele clădiri din așezarea civilă sau din castru. În interiorul frontonului se pot observa o rozetă și de o parte și de alta a ei sunt realizate frunzele de acant, care merg până în colțurile frontonului. Sub registrul frontonului liber se poate vedea nișa care în prezent nu ne ajută să stabilim dacă era una semicirculară sau de tip lunetă. În exteriorul nișei, în colțurile superioare, din nou pot fi observate frunzele de acant. În interiorul nișei avem redată o coroană de frunze, bine realizată din punct de vedere artistic, legată cu *taenia*. De asemenea în interiorul acestei coroane este dispusă o rozetă mare cu 11 petale și pistil care umple tot spațiul delimitat de coroană. Registrul destinat inscripției nu se mai păstrează decât într-o mică măsură, și chiar și acesta este martelat, putându-se observa destul de greu litera de început *D*.

Ca și execuție putem spune că stela este una cu grijă realizată, cu pricepere și cu respectarea canoanelor artistice ale artei provinciale romane.

³ Crînguș, 1995, p. 93.

⁴ Crînguș, 1995, p. 93.

Fig. 1. Stelă funerară aniconică aflată în zidul conacului din Jupa-Tibiscum.

Acest tip de stelă aniconică va cunoaște o evoluție spre același tip de stelă dar iconică, în locul rozetei din interiorul coroanei fiind dispuse busturile defuncțiilor.

Tot de la Tibiscum mai provin alte două stele aniconice, una chiar având în comun cu stela la care facem referire frontonul triunghiular cu deosebirea că în acest al doilea caz el nu este unul liber, ci el este incizat pe câmpul stelei și este fragmentară, ornamentată cu frunze de acant și rozete în exteriorul acestui fronton⁵.

Cea de a treia stelă funerară aniconică de la Tibiscum cu reprezentarea frontonului este o stelă anepigrafică⁶ și a fost descoperită în zidurile bisericii medievale din Caransebeș unde a fost reutilizată. Registrul decorului păstrează în centru un fronton triunghiular care are realizat în interior probabil o rozetă sau un bulb de mai mari dimensiuni alături de frunze de acant, situație asemănătoare cu stela prezentată de noi la început și care face subiectul articolului nostru. De o parte și de cealaltă a frontonului în chenare îngrijit realizate pot fi observate frunze de acant.

Stele funerare ca aceasta de la Tibiscum nu sunt prea des întâlnite în Dacia Superior, vorbim de o stelă aniconică, cu fronton triunghiular în registrul decorului. Ca și analogii pentru stelele aniconice cu fronton triunghiular în spațiul nord-dună-

⁵ Marinescu Țeposu, 1982, p. 108, nr. 26.

⁶ Bona, 1993, p. 6/1, este o stelă realizată din marmură, cu dimensiunile de 220 × 46 × 16 m; Crînguș, 2001, p. 92.

rean putem menționa o stelă funerară de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁷. În provincia vecină, Moesia Superior astfel de stele sunt mai des întâlnite mai ales la Scupi⁸ și Viminacium⁹. De asemenea și în Moesia Inferior sunt destul de numeroase astfel de stele și ele se constituie ca producție a centrului de pietrărie de la Oescus¹⁰ (tipul Ia, varianata 1 după Conrad), dar mai pot fi întâlnite în general în vestul și nord-estul Moesiei Inferior¹¹. Datarea lor în Moesia Inferior acoperă prima jumătate a secolului al II-lea. De altfel în Dacia romană stelele aniconice sunt destul de puține la număr, ele concentrându-se la Tibiscum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum (3 exemplare) și altele în partea de sud-vest a Daciei romane. Cele trei astfel de stele cu fronton triunghiular, fie el liber, fie înscris pe câmpul stelei și care provin de la Tibiscum, au analogii atât în Dacia, la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, precum și în cele două provincii de la sudul Dunării, cu precădere astfel de stele funerare au fost realizate de centrul de pietrărie de la Oescus.

În ceea ce privește stelele funerare aniconice cu fronton triunghiular din sud-vestul Daciei romane, cronologic, ele pot fi încadrate de la jumătatea secolului al II-lea.

Analogiile cu stele de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și chiar influența acestora asupra centrului de pietrărie de la Tibiscum nu trebuie să ne surprindă, uneori este destul de dificil în a deosebi monumentele realizate la Tibiscum de cele de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. De altfel suntem de părere că atât Tibiscum, cât și Ulpia s-au aflat în aceeași arie de influență artistică venită dinspre sudul Dunării. Pentru toată provincia credem că se delimitează două zone aflate sub influența vestică venită prin filieră norico-panonică pe de o parte și influența moeso-dalmată pe de altă parte¹².

⁷ IDR III/2, 417; Ciongradi, 1999, p. 159-160.

⁸ IMS VI, 32, 39, 57, 156.

⁹ IMS II, 77, 128, 131.

¹⁰ Conrad, 2004, nr. 436-440.

¹¹ Conrad, 2004, p. 42.

¹² Crînguș, 2002, p. 286-287.

BIBLIOGRAFIE

- Ardeț-Ardeț, 2004 Ardeț, A., Ardeț, L. C., 2004, *Tibiscum. Așezările romane*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 197 p.
- Benea-Crînguș, 2001-2002 Benea, D., Crînguș, M., 2001-2002, *Evoluția vicus-ului militar de la Tibiscum în sec. II-III. Cu privire la principalele căi de acces în așezare*, în *Sargetia*, XXX, p. 181-192.
- Bona, 1993 Bona, P., 1993, *Biserica medievală din Caransebeș*, Inspectoratul pentru cultură, Reșița, 107 p.
- Ciongradi, 1999 Ciongradi, C., 1999, *Anikonische Stelen aus Sarmizegetusa*, în *Acta Musei Napocensis*, XXXVI/1, p. 155-162.
- Conrad, 2004 Conrad, S., 2004, *Die grabstelen aus Moesia Inferior, Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonographie*, Leipzig, 280 p.
- Crînguș, 1995 Crînguș, M., 1995, *Atelierele de piatrărie în sud-vestul Daciei romane*, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studentești*, I, p. 91-95.
- Crînguș, 2001 Crînguș, M., 2001, *Noi monumente sculpturale din zona Caransebeș*, în *Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis*, IV, p. 91-96.
- Crînguș, 2002 Crînguș, M., 2002, *Influente artistice în provincia Dacia Superior*, în *Apulum*, XXXIX, p. 279-287
- IDR, III *Inscripțiile Daciei romane*, Vol. III/2: I. I. Russu, I. Piso, V. Wollmann, *Dacia Superioră 2, Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (București, 1980).
- IMS, II/IV *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, vol. II: M. Mirković, *Viminacium et Margum* (Beograd, 1986); vol. VI: B. Dragojević-Josifovska, *Scupi et la région de Kumanovo* (Beograd, 1982).
- Marinescu Țeposu, 1982 Marinescu Țeposu, L., 1982, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Prolissensis*, BAR International Series, 128, Oxford, 244 p.